

REZYUME. Davlatning madaniyatni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan faoliyatini tushunish, davlat, jamiyat va madaniyat munosabatlarining modellarini aniqlash, ushbu sohadagi asosiy ustuvor yo'nalishlarni belgilash va ularni amalga oshirishning samarali yo'llarini taklif qilish hamda mazkur jarayonlarda davlatning pozitsiyasini aniqlash madaniy siyosat sohasida ko'p sonli tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi. Maqolada yuqorida keltirilgan muammolar doirasida "madaniy siyosat"ning ijtimoiy-madaniy xususiyatlari, uning tushunchasi va talqini xorijiy hamda mahalliy olimlarning imiy maqolalari asosida yoritildi. Shuningdek, madaniy siyosat modellari retrospektiv tahlil qilindi.

РЕЗЮМЕ. Понимание научно обоснованной деятельности государства, направленной на поддержку и развитие культуры, иными словами, определение моделей взаимоотношений государства, общества и культуры, а также выявление основных приоритетов в этой сфере, предложение ключевых путей их реализации и определение позиции государства в этих процессах требует проведения многочисленных исследований в области культурной политики. В данной статье на основе научных работ зарубежных и отечественных ученых освещены социокультурные особенности "культурной политики", ее концепция и интерпретация в рамках вышеуказанных проблем. Также был проведен ретроспективный анализ моделей культурной политики.

SUMMARY. Understanding the state's scientifically grounded activities aimed at supporting and developing culture-specifically, identifying models of relationships between the state, society, and culture; defining the main priorities in this field; proposing key ways to implement them; and determining the state's position in these processes-necessitates numerous studies in the realm of cultural policy. Within this framework, the article highlights the socio-cultural aspects of "cultural policy", its concept and interpretation, drawing on scientific works by both foreign and local scholars. In addition, models of cultural policy are analyzed retrospectively.

МИЛЛИЙ МИЙРАСЛАРЫМЫЗ, МИЛЛИЙ ҚӘДИРИЯТЛАРЫМЫЗ – МИЛЛИЙЛИГИМИЗ ТЫМСАЛЫ СЫПАТЫНДА

К.Б.Юсупов – *философия илимлари бойынша философия докторы (PhD), доцент*
Ўзбекистан мамлекетлик кóркem óнер хám мэденият институты Нокис филиалы

Таяныш сөзлер: миллийлик, мийрас, миллий мийрас, қәдирият, миллий қәдирият, улыўма инсаныйлық қәдирият, жақсылық, гөзаллық, аксиология.

Ключевые слова: национальность, наследие, национальное наследие, ценность, национальная ценность, общечеловеческая ценность, добро, красота, аксиология.

Key words: nationality, heritage, national heritage, value, national value, universal value, goodness, beauty, axiology.

Инсаният қандай жетискенликлерге жетискен болса, ең дэслеп, ол мэденият аркалы жетиседи. Егер инсан мэдениятынан айырылса, санасыз мақлукқа айланып қалыўы сөзсиз. Мэденият инсанның биологиялық емес искерлик усылы сыпатында, инсан мэдениятты жаратты, ал мэденият инсанды кэмилликке жетеледи. Қәдимги дәўирде адамлар эпиўайы мэденият пенен шекленген болса, ал соңғылығында инсаният зэрүрлигиниң артыўы менен жоқары мэдениятқа мүтәжлик пайда болды.

Тарихқа нэзер салғанымызда ата-бабаларымыз мэдений раўажланыў жағынан дүнья халықларынан белгили дәрежеде илгерилеп кеткенлигин көремиз. Мысалы, Орта Азияда қалалардың қурылыўы, Суғдиана Хорезм Бактрия сыяқлы мэмлекетлердиң мэденияты, зорастризм дининиң исенимлери,

өнерментшилик өнери х.т.б буган мысал бола алады. Сондай-ақ IX-XII эсирлерде Ислам дининиң кирип келиўи менен Орта Азияда илим пән ағартыўшылық раўажланды. Бул дәўирлерде Орта Азияда Бухара, Самарқанд «Ислам дининиң өзине тән орайына айланды хэм бул жерде инженерлик тараўы, суфизм илими хэм басқа да илимлер раўажланып баслады. Бунда Ахмад Фарганий, Хоразмий, Фарабий, Беруний, Ибн Сина сыяқлы ўатанластарымыздың жәхән илим пәниниң раўажланыўына өз тәсирин тийгизди» [1]. Сондай-ақ Европа ояныў дәўирине түртки болғанлығы илимий әдебиятларда келтирилген. Ал, XIV-XV эсирлерде Темурийлер дәўиринде Мавереннахрда илим-пән, ағартыўшылық, әдебият, көркem-өнер, Архитектура жедел раўажланып, уллы пайтахт Самарқанд дүньяның мэдений орайларының

бирине айланды. Бүгінгі раўажланған дәуірде дүньяда жүз беріп атырған түпкиликлі өзгерістер инсанияттың бүгінгі күнге жаңа хабар цивилизациясына кирип баратырғанлығын көрсетпекте, өз нәубетінде бул жаңа социаллық реаллық инсан өмирине мәдений тәрәплеме өз тәсірін өткерместен қалмаслығы анық.

Жаңа технологиялар халықтар ортасындағы аралықты жақынластырып, мәдений қарым-қатнастарды асырған болса, усы процесстин екінші тәрәпи миллий мәдениетлардың қарама-қарсы келмеуі хәм бунда айырым миллий мәдениетлардың жемирилип кетиуі кәупин пайда етпекте. Миллий мийраслар тарийхый раўажланыудың өтмишке айланған басқышында белгили бир миллеттиң ата-бабаларының ақыл қәбилети, мийнети менен жаратылған барлық материаллық хәм руўхый байлықтар комплексин көрсетиуіши түсиник.

Хәр бир миллеттиң миллий мийрасы, сол миллет тәрәпинен жаратылған материаллық, руўхый хәм басқа түрдеги миллий мийрасын өз ишине алады. Олардың айырымлары улыўмалық характерге ийе болса, айырымлары, усы миллетке тән болған мийрас болып есапланады. Миллий мийрас миллеттиң билиминің уллылығының, дүньяға көзқарасының жаратыушылық қәбилетинің нәтийжеси болып есапланады. Оларсыз жаратылған хәр қандай мийрас, миллий мийрас дәрежесине көтериле алмайды, тарийхый дәуір даўамында жоқ болып кетеди. Миллий мийрас миллеттиң раўажланыуының хәр түрли тарийхый басқышында пайда болып, миллеттиң өзи менен бирге пайда болған байлық есапланады. Соның ушында миллеттиң өз келешегин жаратыуда көнликпе хәм тәжирийбе дереги болып хызмет етеди.

Қәдириятты аксиологиялық көз-қарасынан анализ қылыу, оның категория сыпатындағы мәниси, мазмуны, объектив тийкары, субъектив аспектлери, формалары хәм қәсийетлерин үйрениуі имканиятын береді. “Тәбият хәм мәдениет буйымларының инсанның мүтәжлигин қанаатландырыуы хәм оның мақсетлерине хызмет қылыуы атап айтқанда, тийкарынан, олардың пайдасы, баҳаланыуы нәзерде тутылады. Хәқыйқаттан да, буйымлардың экономикалық баҳасы инсанлар ушын үлкен әхмийетке ийе. Бирақ буйымның қәдири есапқа алынбаса, мәселениң руўхый аспекти ашылмайды”. [2]

Қәдирият буйым яки нәрсениң экономикалық баҳаланыуын сәўлелендиретуғын түсиниклерден парық қылады.

Қәдирияттаныуда қәдирият түсиниги менен байланысқан объект ортасында парық бар, деп қаралады. Дүньяда қәдириленетуғын адамлар, нәрселер, қубылыстар, ўақыялар, процесстер, орынлар хәм сапалар, идеал хәм мақсетлер жүдә көп.

Қәдирият түсиниги болса, олардың бирде-биреуі ушын туўрыдан-туўры исим, атама яки тиккелей ат бола алмайды, бәлким олардың қәдири аңлататуғын түсиник сыпатында көриниске ийе болады. Қәдириятты руўхый-философиялық түсиниуі, оның күнделик турмыстағы мәнисинен парық қылады. Бул болса, қәдирият түсинигин оның өзи байланыслы болған объекттен парықлау (улыўма ажыратыуі емес) менен бирге, оны объектлердиң хәр түрли аспектлери (пайдалы, керакли) менен бирдей қылмаслық имканиятын береді.

Қәдирият қандайда бир тәрәзде хәм формада болатуғын, субъект ушын белгили бир тәсірін көрсететуғын ўақыялықтың хәр қыйлы формалары, көринислери, нәрселер, қубылыстар, процесстер, қатнасықтар, түрли сыпаттар, қәсийет, этика хәм руўхыйлықтың өлшемлери хәм де басқаның субъект ушын социаллық әхмийети хәм қәдири сәўлелендиретуғын улыўма аксиологиялық категория болып есапланады. Адамлар бир жәмийетте, бир дәуірде хәм уқсас шараятларда жасап атырғанларына қарамастан, ол яки бул нәрсениң қәдири түрлише аңлап алынады, түсиниледи хәм анализ қылынады.

Социаллық процесстер тәсіринде адамлардың қәдириятлар хәққындағы елеслеуі, көзқарастары өзгереді, бул болса раўажланыу процессинде адамлардың турмыс шараятлары, өмири хәм руўхый келбетиндеги өзгерістер менен байланыслы болып табылады. Хәр түрли аспектлер хәр қандай қәдирияттың қарама-қарсы тәрәплерин шөлкестиреди. Унамлы хәм унамсызлығы, баҳаланыуы хәм әхмийетине көре, бир-бирине қарсы көринетуғын «жақсылық» хәм «жаманлық», «хәқыйқат» хәм «хәқсызлық», «бахыт-саадат» хәм «уўайым-күлпет», «эволюциялық» хәм «революциялық», «раўажланыу» хәм «кризис», «болмыс» хәм «жоқлық» сыяқлы түсиниклер турмыстың бир-бири менен қарама-қарсы байланысқан аспектлерин сәўлелендиреди.

“Қәдирият – ўақыялықтағы қубылыстардың улыўма инсанийлық, социаллық, әдеп-иқрамлылық, мәдений, руўхый әхмийетин көрсетиуі ушын қолланылатуғын түсиник”[2].

Инсан хэм инсаният ушын әхмийетли болған барлық нәрселер, еркинлик, тынышлық, әдиллик, социаллық теңлик, ағартыушылық, хақыйқат, жақсылық, гөззаллық, материаллық хэм руўхый байлықлар, дәстүр, үрп-әдет хэм басқалар қәдирият болып есапланады. Социаллық пәнлердің қайсы тараўында қәдириятқа тийисли изертлеу алып барылған болса, бул түсиникке усы аспекттен тәрийп бериўге умтылған.

Тарийхий зәрүрликке қарап базада қәдирият социаллық раўажланыўдың алдыңғы қатарына шығады. Мәселен, елди жаў басқанында азатлық, империя хәкимранлығында а – ғәрезсизлик, урыс дәўиринде – тынышлық, тутқынлықта – еркинлик, кесел яки наўқаслықта – денсаўлықтың қәдири асып кетеди. Қәдириятлар социаллық тарийхий раўажланыўдың жемиси сыпатында өзиниң тарийхий тамыры, раўажланыўы, мийраслық аспектлерине ийе.

Қәдириятлар мийнет, ислеп шығарыў тараўындағы искерлик, инсанлар ортасындағы мүнәсебетлер ушын пайда келтиретуғын нәрселер, қубылыслар, хәрекетлердің комплекси сыпатында жүзеге келип, айырым адамлар, социаллық топарлардың искерлиги, хәрекетин мәлим бағдарға буратуғын, тийисли нормаға салатуғын руўхый қубылысқа айланады. Қәдириятлар цивилизациялық, миллий, шахсый болыўы мүмкин. Әлем, тәбият хэм жәмийеттиң ең әхмийетли тәреплерин, нызам-қағыйдаларын, байланысларын сәўлелендиретуғын қәдириятлар цивилизациялық қәсийетке ийе.

Бундай қәдириятлар өзиниң әхмийетин жойытпайтуғын, мәңги қәдириятлар болып есапланады. Белгили бир елат, миллет, халықтың турмысы, турмыс тәризи, тили, мәденияты, руўхыйлығы, үрп-әдет хэм дәстүрлері, өтмиши хэм келешегі менен байланыссыз қәдириятлар миллий қәдириятлар есапланады. Инсан, оның искерлиги, турмыс тәризи, исеними, өмирдің мәнисі, әдеби, гөззаллығы менен байланыссыз қәдириятлар шахсый қәдириятлар есапланады. Қәдириятлар кәмил инсанды тәрбиялаўда зәрүрли фактор болып хызмет қылады. Улыўма инсаныйлық қәдириятлар – дүньядағы барлық адамлар, халықлар хэм мәмлекетлер ушын улыўма қәдирилеу өлшеми есапланған, цивилизациялық әхмийетке ийе болған қәдириятлар системасын сәўлелендиретуғын түсиник. Улыўма инсаныйлық қәдириятлар кең көлемли түсиник болып табылады. Ол азатлық, еркинлик, тынышлық, бахыт сыяқлы

улыўма социаллық мазмунға ийе болатуғын түсиниклерден ғана ибарат емес. Оны тек ғана мәдений байлықлар сыпатында түсиниўди де мақсетке муўапық, деп болмайды. Соның менен бирге, белгили бир миллий, этникалық хэм басқа жеке қәдирият системалары хэм улыўмаинсаныйлық қәдириятлардың орнын баса алмайды.

Улыўма инсаный қәдириятлар истемасы хэм оның көриниў формаларын анализ қылыў, тийкарынан, қурамлы бөлеклері бир-бири менен диалектикалық тәризде байланысқан улыўма системаны, оның тийкарғы бөлимлері ортасындағы мүнәсебетлерди изертлеу болып табылады. Улыўма инсаныйлық қәдириятлар жәмийеттиң раўажланыўының белгили бир дәўиринде жасап атырған барлық адамлар ушын улыўма болған системаны пайда қылады, басқа принциптер менен үзликсиз байланыста, зәрүрли байланыста өзиниң көринисине болады.

Улыўма инсаныйлық қәдириятлар көриниў формалары салыстырмалы қәсийетке ийе, бирақ бул салыстырмалылық хәр дайым көзге таслана бермейди.

Тарийхий раўажланыў процессинде (объектив тәризде), жәмийет хэм адамлардың талап, мүтәжликлері нәтийжесинде улыўма инсаныйлық қәдириятлардың формаларынан яки бири, яки басқасы улыўма системаның орайына, турмыстың алдыңғы басқышына шығып алады [4], мәселен, елде душпанлар хәкимранлық қылғанында – азатлық, ғәрезсизлик; елдің ғәрезсизлигине қәўип туўылғанында – ўатан сүйиўшилик; миллий өзликте аңлаў хэм миллий ояныў дәўиринде – тарийхий хэм мәдений мийрасты үйрениўге умтылыў; урыс шараятында тынышлық хэм турақлылыққа мүтәжлик күшейип барады.

Жуўмақлап айтқанда, илим хэм технологиялардың, әсиресе, хабар технологияларының тез пәтлер менен раўажланыўы, бахалықлар системасындағы өзгерислер адамзат жәмийетин үлкен таңлаў алдына қойды, адамзат жәмийети өзін-өзи шөлкемлестириўши система сыпатында сақлап қалыўы ямаса өзін-өзи жоқ етиў мүмкиншилигине ийе. Туўры таңлаў адамзат жәмийетин система сыпатында бирлестирип, турақлы раўажланыўын тәмийнлеуши негизлердің күшейтилиўи менен байланыссыз. Бундай негизлердің бири есапланған миллий мийрасларымыз хэм миллий қәдириятларымыз, миллийлигимиздің тымса-лы сыпатындағы актуаллығы жүзеге шығады. Сол себепли, миллетимизди миллет қылып турған

идеяларды жәмийетлик санаға, соның менен бирге, жасларымыздың санасына синдириўде миллий мийрасларымыз ҳәм миллий

қәдириятларымыздың әҳмийети жоқары дәрежеде болып есапланады.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Шарипов А. Маънавият юлдузлари. Беруний. – Тошкент: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1999. – Б. 43.
2. Қиём Назаров. Қадриятлар фалсафаси (Аксиология). –Т.: 2004. –Б. 17.
3. Тураев Б.О., Каримов Б.Р. Оқилона қадрият мўлжаллари. –Тошкент, 1994. – Б. 116.
4. Отамуротов Саъдулла, Отамуротов Сарвар. Ўзбекистонда маънавий-рухий тикланиш. – Тошкент: УАЖБНГ Маркази, 2003.
5. Фалсафа асослари / Қ.Назаров таҳрири остида. – Тошкент: «Ўзбекистон» файласуфлар миллий жамияти нашриёти, 2018.

РЕЗЮМЕ. Бул мақалада миллий мийрасымыздың миллеттиң өз келешегин жаратыўда көнликпе ҳәм тәжирийбе дереги сыпатындағы өзгешелиги анализ қылынды. Соның менен бирге, аксиологиялық көз-қарастан миллий қәдириятлар ҳәм улыўмаинсанийлық қәдириятлардың мазмун ҳәм мәниси ашып берилди.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируется особенность национального наследия как источника навыков и опыта созидания собственного будущего нации. При этом с аксиологической точки зрения раскрываются содержание и сущность национальных ценностей и общечеловеческих ценностей.

SUMMARY. This article analyzes the unique nature of national heritage as a source of skills and experience for creating a nation's future. From an axiological perspective, it explores the content and essence of national and universal values.